

«Marked va gammel god tid»

Det va fredelig. Man va sin egen herre. Det krevdes ikke så mye som nu. Nu er det mye mer papirtid og alt sånt. Nu e det masse slags grensa med reinflokken.

I den tid fikk vi fløtte kor vi ville med våres flokk, bare vi ikke blanda dem.»

Slik ga ei 76 år gammel samekone for et par år tilbake uttrykk for sitt syn på samfunnsutviklinga, - og det er nok en god del i denne karakteristikkene både på godt og ondt.

I de «gode gamle dager» var lappemarkedene møteplassen hvor fjellfolket kom for å bytte sine varer med «søalmuen» som det står i dokumentene.

Skibotn regnes for å være blant de eldste markeds plassene i Nord-Norge.

I Skibotn fantes allerede omkring 1600 «bodar och huusz», men disse ble revet etter svenskenes mislykte etableringsforsøk i Finmork i 1608.

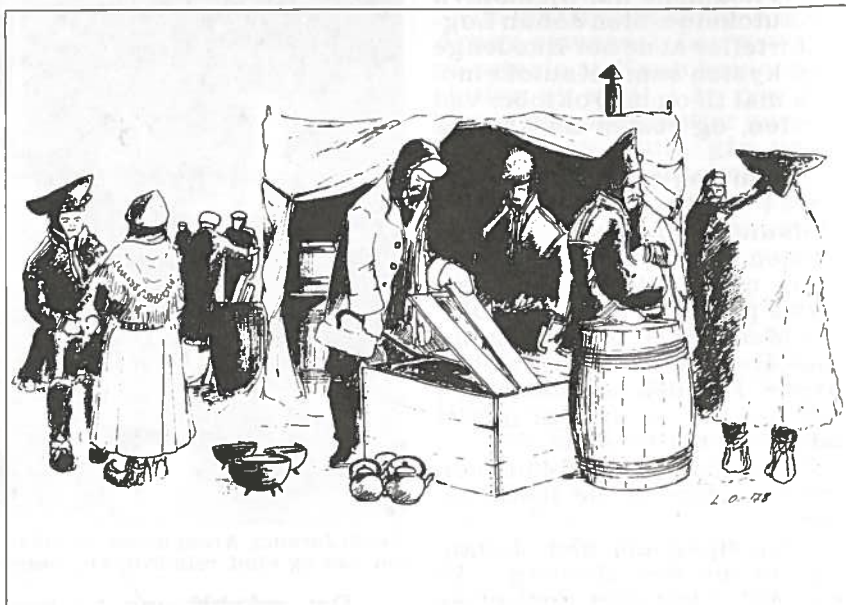
Som en følge av Karl 9.'s mislykte forsøk på ekspansjon i Finmork kom det forbud mot Torneå-borgerne handel her. Fra 1629 var det forbudt for disse å handle på privilegerte handelssteder i Finmork.

Det er grunn til å tro at Torneå-borgerne som dominerte lappmarkshandelen på 1600-tallet, kanskje allerede på 1500-tallet har vært aktive i tilknytning til dette handelsmøtet. Deres forløpere, birkarlene var i alle fall godt kjent her allerede i middelalderen.

Markeds plassen i Reisa; på Kvænnens, seinere Olderskogen går tilbake til 1700-tallet.

Hans Skanke omtaler i sin «Epitomes Historiæ» tre markeder i Troms i 1720-åra: Kvæningen, Skibotn og Markenes i Balsfjord. Imidlertid gir kildene dekning for at det har foregått varebytte mellom søalmue og fjellsamer tidlig på 1600-tallet ved sjøkanten både i Malangen og Balsfjord.

Både i Reisa og i Skibotn var det to årlige markeder. Ett høstmarked ble holdt 4 uker før jul. Dette hadde nok sammenheng med slaktetida om høsten. Enkelte forskere har dessuten pekt på sammenhengen mellom innkreving av landskylda og tidspunktet for markedet. Forskerne regner

med at høstmarkedene representerer lappemarkedene i sin tradisjonelle form der fjellalmue handler med søalmue.

Det andre markedet var fire uker etter jul. Det var særlig dette markedet at Torneåborgerne la sin handel - «kvænmarkedet» - der almuen handlet med profesjonelle handelsmenn. I følge Schnitler kom de hovedsaklig for å kjøpe fisk. Deres varer i bytte var i første rekke kjeler og børser - typiske torneåvarer. Men de bragte også med seg en rekke andre varer for salg: vadmel, lerret, klede, smør og brendevin. I tillegg hadde de med seg smedvarer som: stangjern, revesakser, låser, beslag, økser, øser og forarbeidet kopper og mesing.

Til disse markedene brakte de norske handelsmenn med seg først og fremst mel, salt, tobakk, lær og tran.

Markeds plassene ble etter hvert et knutepunkt der handelsmenn fra innlandet handlet med kystalmuen og handelsmenn fra fjordene handlet med fjellalmuen. Fisk til Torneåborgerne. Reinkjøtt til handelsmenn i Norge.

Det er grunn til å tro at handelen over kjølen har vært langt mer omfattende og intens enn det vi til nå har gått ut fra.

Allerede på 1700-tallet var forbindelsen mellom Sverige/Finland og norskekysten på almuenivå preget av ei folkeflytting til fjordområdene i Finnmark og Troms. Det var

fisket i fjordene som trakk kvænnene over. Skibotn hadde vært fiskeoppsamlingsplass for birkarlene allerede på 1500 tallet. Skibotn kom derfor til å merke seg ut allerede tidlig. Utfra sin gunstige beliggenhet i en fiskerik fjord, med sommerbeiter for fjellfolkets rein, ble området stedet for et handelsmøte mellom de tre stammer og sjølve «porten» til «Ruija» for de kvæner som seinere vandret over kjølen og ble bofaste i Nord-Troms.

Vi skal nå gjøre et sprang i tid og se litt på vareutvalg og priser på markedene for omkring ett hundre år sida.

Skibotn.

Lensmannsrapportene fra Oxaas forteller om en livlig handel her i perioden 1874 til 1886.

I 1877 var det hele 30 norske handlende her, mens antallet ellers kunne variere fra 14-25. De norske handlende kjøpte først og fremst smør, «halvreiner», reinsteiker, skind, reinsdyrtunger og ryper. For året 1874 er også oppgitt at de kjøpte ei grene (!), 67 felder, 324 par vanter og 792 vog sei. Enkelte år hvor det var dårlige høyavlinger ble det også omsatt kukjøtt, således i november 1878 og i januar 1884. Det var betydelige kvanta av de varer som ble avsatt på markedene som av og til måtte forlenges med en dag eller to fordi man ikke var kommet til enighet om smørprisen. I 1878 ble det omsatt over 15000 kg smør som var noe av en

rekord. Vanligvis lå omsetningen på en fem-seks tusen kg og oppover.

Antall ryper kunne også variere sterkt, fra 13180 ryper i mars 1877 til bare 2020 i november 1884. Rypa ble betalt med fra 20/30 øre til topprisen 50 øre pr. stk. i november 1880. Smøret lå på fra 22,- kroner til 34,- kroner pr. vog (18,5 kg).

Det de norske handlende avsatte var først og fremst mel, rugmel, bygmel og gryn, men varer som kaffe, sukker, tobakk, sirup og salt, samt øl, vin og brendevin ble solgt til såvel fjellfolk som sjøalmue. I 1885 ble det omsatt 65000 kg. mel som var det meste innenfor dette tidspunktet. I november 1884 ble det omsatt 2930 kg kaffe, 3315 kg. sukker og 594 kg. tobakk!

I november 1877 ble det solgt 30 kasser øl, mens det i 1874 ble solgt 560 potter vin og 4 1/2 fl. Rum og 1 fl. cognac, - et kvantum som langt fra er avskrekende stort, men tallenes tale her er neppe hele sannheten. Enkelte lensmannsrapporter gir grunn til å tro på adskillig omsetning av «ildvann» men derpå følgende fortæring, særlig på siste markedsdag, skal vi tro Oxaas.

Priser på de norske handelens varer er ikke oppgitt i hans rapporter.

I følge magister Nellejet Zorgdrager fra Universitetet i Groningen som arbeider med en doktoravhandling om kostholdet hos fjellsamene etter 1920, ble ikke kaffe en typisk samedrikk før i 1850 åra. Den representerer således et skille mellom en ny og en gammel tid i samenes tradisjonsbundne kosthold. Fram til denne tid gikk samene stort sett til innkjøp av rugmel, salt gryn og råfisk på markedene.

REISA OG KVÆNANGEN

Fra 1873 til 1877 ble det på Det offentliges foranstaltning holdt marked i Reisa og Kvæningsbotten.

Om markedet i Reisa er å si at til tross for at markedsplassen ble avstukket på Kvænes i en størrelse på 180 gange 180 alen, så ble samtlige markeder avholdt på Olderskogen der folk var vant til å møte til marked. Folk klarte heller ikke å overholde tidspunktet for markedsstarten, men begynte til den tid de var vant, omlag fire uker før jul. I 1877

var det fem handlende her, 29 «fjeldfinner» med det samme antall reinraider, med i alt 276 lass og 287 rein. Dette var det største antall som hadde vært og var muligens en protest mot at markedet skulle nedlegges. Det er først og fremst reinkjøtt, skind, smør og skalkomager som selges, men ett og annet år er også andre varer nevnt, blant annet ryper. Prisene på varene fra dette markedet synes å ha ligget noe høyere enn på markedet i Skibotn.

Kvæningen.

Markedet på Kjækan ble besluttet opprettet ved kgl. res. av 4.2. 1850. Ved kgl. res. av 1.4. 1871 ble dette markedet nedlagt fordi markedshandelen var opphørt av seg selv. Etter at gruvedriften i Kjækan-fjellet opphørte ble behovet for markedet borte. Det ble henvist til at «Kautokeino-Findernes handelsforbindelse på vinterf øret nede ved søen har (—) flyttet til andre steder» — nemlig til «Kvæningsbotten og Reisen elven». Mot denne bakgrunn ble det søkt om å få opprette nye markeder her, hvilket ble innvilget som en prøveordning. Heller ikke fra Kvæningsbotten er det i lensmannsrapportene oppgitt noe kvantum over hva de norske handlende omsatte, bare hva de kjøpte. Imidlertid står det nevnt for 1874 at betalingsmidlet var såvel mel som s ølv og kontanter.

I 1877 var det 3 norske handlende her, 6 fjeldfinner

med 77 rein, fordelt på 6 raider og 38 lass. I 1874 hadde det vært 101 lass — som var det meste for dette markedet i dette tidsrommet.

Også her synes prisene å ha ligget høyere enn samtidige i Skibotn. Såvidt vites ble det slutt på markedene i Kvæningen og Reisa etter 1877. I Skibotn derimot ble det avholdt markeder helt fram til siste krig.

I dag er markedenes tid for lengst forbi, men kanskje grensehandelen på finsk side i Kilpis, Karesuvanto og Muonio etter billig kjøtt, er opp-takten til en ny tid i handelsmøtet mellom folkegruppene på Nordkalotten.

En ting er sikkert — det ligger svært mye interessant historie og venter på den som vil ta opp disse handelsforbindelsene og granske dem nærmere. Det kan gi ny og nyttig informasjon om en øst-vest forbindelse på tvers av kjølen som har hatt langt større betydning enn det vi til nå tror vi vet!

KILDER:

Guri Østlyngen: «Bossekop Marked 1600—1880 Fra Lappemarked til Offisielt Marked»

Hovedoppgave i historie 1977.

Lensmannsrapporter og diverse andre oversikter i mappe «Skibotn Marked», Statsarkivet i Trondheim.

